

Korta meddelanden

Torque-dekorerad keramik på Gotland och i Galicien

1997 visades i Tongeren i Belgien en utställning där man uppmärksammade det nordvästeuropeiska beståndet av guldhalsringar som dem vi i Sverige känner från Havor på Gotland och Vittene i Västergötland (Nylén 1996; 2005). Utställningen föranleddes av ett par nya belgiska fynd. Alla exponaten tillhörde den stora grupp av halsringar som internationellt brukar betecknas som *torques* och som hade oerhört stort symbolvärde både inom den keltiska och den romerska kulturen (Görman & Henriksson 2006). Typen påverkade även germansk kultur ända upp till dess nordliga randområde. I Tongeren representerades de skandinaviska ringarna av den från Vittene. Till utställningen hörde en behändig liten katalog (van Impe 1997). På mig verkade den så intressant att jag trots att den var tryckt på flamländska gjorde mig besväret att läsa den och anmäla den i dessa spalter (Lamm 1999).

2002 hamnade den aktuella föremålsgruppen åter i rampljuset. Då visades nämligen på Museo Arqueológico Nacional i Madrid den betydligt större utställningen *Torques: Belleza y Poder*. Uppmärksamheten hade härvid skjutits söderut varvid det spanska beståndet av torqueringar stod i centrum. Detta är mycket stort och imponerande. Till allra största delen ingår det i Arkeologiska nationalmuseets samlingar. Nu visades det tillsammans med jämförelseobjekt inlånade främst från Frankrike och Tyskland. Ett självfallet inlån utgjorde därtill det enda nordiska bidraget till utställningen, en kopia av den i torquesammanhang alltid aktuella Gundestrupkitteln med sina många i silver drivna reliefbilder av torqueprydda gudagestalter.

Vid genombläddrandet av den spanska utställningskatalogen (Barril Vicente & Rodero Rianza 2002) fann jag ett exponat avbildat som ur skandinavisk, och då särskilt gotländsk, synpunkt väl motiverar en anmälan också av denna katalog. Vad det handlar om är inte någon av de

pampiga spanska guldhalsringarna utan ett av flera skärvor hopplimmat fragment av ett stort lerkärl, en s.k. olla, som i helt tillstånd rymt ca 50 liter. Fyndet gjordes 1978 vid en boplatssundersökning på en lokal vid namn Campo de Lanzadas i Sanzenxo nära orten Castrelo, ca 130 km sydost om Santiago de Compostela och strax norr om gränsen till Portugal. Krukskärvorna hittades i en komplicerad lagerföljd med byggefaser från och med 100-talet f.Kr. till och med 100-talet e.Kr. I katalogen hänförs kärlet, som dateras till sista århundradet f.Kr., till den lokala galiciska kulturgrupp som går under benämningen *cultura castrexa* eller på svenska Castrokulturen (Magntorn 1995). Kulturens utbredningsområde är fullt av små fornborgar, och som ett minnesvärt kuriosum kan nämnas att det är därifrån som Fidel Castros släkt härstammar.

Det märkligaste med det aktuella lerkärl, som är av en lokalt vanlig typ, är att detta exemplar är försett med dekor i form av en i upphöjd relief utförd torque (fig. 1), påtagligt lik det exemplar som hjortguden Cernunnos håller upp till beskådan på en av Gundestrupkittelns dekorerade silverplattor (fig. 2).

Också i Havors fornborg på Gotland har man hittat fragment av ett torqueprytt lerkärl från samma tid, därtill mycket nära den stora skattgömmen i en bronssitula som bl.a. innehöll den gyllene halsringen (fig. 3).

Medan ringen på det spanska kärlet snarast är applicerad så att det liknar ett handtag så löper den i det gotländska exemplet runt hela kärlet. I fallet Havor är det med tanke på skattgömmen uppenbarligen inte någon slump att en bit av ett på detta sätt ornerat lerkärl påträffats just där. Det vore förstas för mycket begärt att vänta sig en motsvarande lokal fyndrelation i det spanska fallet, men som ett exempel på internationella idéströmningar i tiden är den spansk-gotländska parallellföreteelsen ändå väl värd att no-

Fig. 1. Fragment av torqueornat keramikkärl tillhörande Castrokulturen. Boplatssfynd från Sanzenxo i Galicien daterat till sista århundradet f.Kr. Museo de Pontevedra La-78/2525. Efter Baril Vicente & Romero Riaza 2002, fig. 50. —Part of a torc-decorated pot from the Castro culture. 1st century BC settlement find from Sanzenxo, Galicia, Spain.

Fig. 2. Två torqueornade krukskärvor från Havors fornborg på Gotland. Efter Nylén 2005, fig. 41a. —Two torc-decorated pot sherds from Havor, Gotland, Sweden.

tera. Bägge fallen andas samma respekt och vördnad för torqueringen som då den skulpturalt avbildas på romerska officerares epitafier. Ringar av denna typ hörde nämligen till de främsta *dona militaria* som dessa kunde belönas med för militära insatser. Särskilt väl illustreras sådana förtjänsttecken på ett i Rheinisches Landesmuseum i Mainz förvarat epitafium över centurionen Marcus Caelius som stupade i slaget i Teutoburgskogen år 9 e.Kr. (Bundgaard Rasmussen 2003, fig. 3).

Av utställningskatalogen framgår att de spans-

ka krukskärvorna består av handgjord mörk vara. Insidan är perfekt glättad med fin, nästan horisontell spatelföring medan den på utsidan är ännu mera fulländad. Den ger där ett polerat intryck och löper i alternerande vertikala band över buken medan halsen framhävs av ett horisontellt band. Kärlet har uppskattningsvis varit 35 cm högt och haft vid mynning, markerad hals och utåtsvängd läpp. Torqueringen är perfekt återgiven med päronformiga ändavslutningar och sin tredelade kropp, där den mellersta delen är slät och de bägge omgivande torderade.

Fig. 3. Den keltiske hjortguden Cernunnos avbildad på Gundestrupkitteln med en torquering i handen. Efter Nylén 2005, fig. 41c. —The Celtic god Cernunnos depicted on the Gundestrup cauldron, holding a torc.

Havorfyndet från 1961 kan utan överdrift kallas det mest magnifika av alla hittills i Norden påträffade slutna depåfynd från förromersk järnålder, och dess halsring som den elegantaste och smidestekniskt mest fulländade medlemmen av sin grupp bland torquehalsringarna. Fyndet blev mycket omskrivet i preliminära meddelanden men först 2005 utkom den slutgiltiga monografien (Nylén et al. 2005). Här har både Nylén och Manneke kommenterat och avbildat dess torquespydda krukskärvor (s. 44–45, 119–120; fig. 40ab). Nylén (2005, s. 45) menar på basis av keramisk lernanalys att Havorkärllet med all sannolikhet tillverkats på Gotland. Han tolkar även Havorringen och Gundestrupkitteln som nordiska arbeten. Manneke (2005, s. 119–120) menar att två av de vid Havor påträffade skärvorna härrör från ett och samma kärl där ringen applicerats på krukans, medan den torderade ringen på en tredje skärva utgjort en integ-

Fig. 4. Karl Haucks rekonstruktionsförslag för kärlet t.v. i fig 2. Efter Hauck 1982, fig. 1. —Reconstruction of the left-hand vessel in fig. 2 by Karl Hauck.

rerad del av krukans, varför det alltså rör sig om två olika kärl. Han beskriver ringdekoren på Havorskärvorna som en form av »cordon decoration» och anför att totalt ett 30-tal fragment med anslutande dekorelement påträffats vid Havor. Vidare refererar han till sydsvenska förekomster från tidig förromersk järnålder av liknande keramik som »can have ring-like endings, resembling torcs». Också han finner alltså stöd för uppfattningne om den torqueornerade keramikens gotländska ursprung.

Hur härvid än må ha varit så nämns i publikationen inget om den ännu djärvare hypotes som framförts av Karl Hauck (1982, s. 179–183, fig. 1; här fig. 4) i ett av Egil Bakka sekunderat debattinlägg. Enligt Hauck skulle skärvorna från Havor ursprungligen ha ingått som delar av ett keramiskt föremål påminnande om medeltidens huvudrelikvarier, nämligen »ein Kopfgefäß». Skärvorna skulle härröra från själva kärnhalsen.

Förekomsten av ett sådant keramikkärl, om också utan kända paralleller, skulle visa på hur man i germanska helgedomar då det gällde gudabilder och kultföremål ikonografiskt nära anpassade sig till idéer från samtidens romerskt mediterrana föreställningsvärld.

Vid Havor påträffades totalt 116 kg keramik. Skärvor från ett och samma kärl kunde hittas på mer än 25 meters avstånd från varandra. Fastän stora ansträngningar gjorts att inom ramen för de begränsade ekonomiska resurser som stått till förfogande bringa reda i detta omfattande material återstår ännu mycket arbete för att komma vidare.

Referenser

- Barril Vicente, M. & Roderio Riaza, A., 2002. *Torques: Belleza y Poder*. Museo Arqueológico Nacional. Madrid.
- Bundgaard Rasmussen, B., 2003. Romerrigetets soldater og den romerske hær. Jørgensen, L. et al. (red.). *Sejrens triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium*. Nationalmuseet. Köpenhamn.
- Görman, M. & Henriksson, M., 2006. Maskbilden från Västra Vång. Ett keltiskt avtryck i Blekinges äldre järnålder? *Fornvännen* 101.
- Hauck, K., 1982. Germania-Texte von Bildzeugnissen des Nordens. *Romanitas – Christianitas. Untersuchungen zur Geschichte und Literatur der römischen Kaiserzeit. Johannes Straub zum 70. Geburtstag*. Wirth, G. et al. (red.). Berlin.
- van Impe, L., 1997. *Godenmacht Krijgerkracht*. Utställningskatalog. Gallo-Romeins Museum, Tongeren.
- Lamm, J.P., 1999. Recension av van Impe 1997. *Fornvännen* 94.
- Magtorn, E., 1995. *Castrokulturen: en studie kring kulturella influenser och samhällsutveckling i nordvästra delen av iberiska halvön under förromersk järnålder*. C-uppsats i arkeologi. Lunds universitet.
- Manneke, P., 2005. The excavations of Havor ringfort and its environs. *The Havor hoard. The gold – the bronzes – the fort*. KVHAA. Stockholm.
- Nylén, E. 1996. Sagan om ringarna. *Fornvännen* 91.
- 2005. The Havor hoard and the gold neckring. Nylén et al. *The Havor Hoard. The gold – the bronzes – the fort*. KVHAA. Stockholm.
- Nylén, E.; Lund Hansen, U. & Manneke, P. 2005. *The Havor hoard. The gold – the bronzes – the fort*. KVHAA. Stockholm.

Jan Peder Lamm